

פרשת מצורע - הרב ד"ר דניאל רייפמן

שבת הגדול: יציאת מצרים וידיעת ה'

סיפור יציאת מצרים מתחיל במעשה של חוסר ידיעה: "וַיִּקַּם מֶלֶךְ הַחֹדֶשׁ עַל הַמִּצְרִים אֲשֶׁר לֹא יָדָע אֶת יְיֹסֵף". ידועה מחלוקת האמוראים אם זה היה באמת מלך חדש או רק מלך ששינה את אופיו (סוטה יא.), אבל לא פחות מעניינת היא השאלה עד כמה חוסר הידיעה הזו היתה מיקרית, או אם פרעה עשה את עצמו כמי שלא ידע את יוסף, כמי שבכוונה סירב להכיר באדם שהציל את מצרים מרעב והרים את כס מלכותו.

בין כך ובין כך, בהמשך הסיפור חוסר הידיעה הופך להיות אחד מהמאפיינים הבולטים של פרעה. בפעם הראשונה שמשו מופיע לפניו ודורש "שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּחֲגֹּז לִי בַּמִּדְבָּר" (ה,א), פרעה מגיב: "מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמְעַ בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת יְהוָה וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח" (שם,ב). ומאז נראה שכל מטרת עשרת המכות היא להביא את פרעה והמצרים לידיעת ה':

- וַנִּתֵּן אֶת יָדֵי הַמִּצְרִים... וַיָּדָעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה (ז,ד-ה)
- בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה (ז,יז) [מכת דם]
- לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֵין פִּיהוּ אֱלֹהֵינוּ (ח,י) [מכת צפרדע]
- לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקִרְבְּ הָאָרֶץ (ח,יח) [מכת ערוב]
- בְּעֶבֶר תֵּדַע כִּי אֵין קִמְנִי בְּכָל הָאָרֶץ (ט,יד) [מכת שחין]
- לְמַעַן תֵּדַע כִּי לִיהוָה הָאָרֶץ (ט,כח) [מכת ברד]
- וַיִּדְעֻם כִּי אֲנִי יְהוָה (י,ב) [מכת ארבה]
- לְמַעַן תֵּדָעוּן אֲשֶׁר יִפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל (יא,ז) [מכת בכורות]
- וַיָּדָעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ כֵן (יד,ד) [קריעת ים סוף]

ובכן, ידיעת ה' הופכת להיות אחד מהנושאים – או ליתר דיוק, האתגרים – המרכזיים של כל ספר שמות. כבר בדיון בין ה' למשה אצל הסנה, משה עולה על הקושי העקרוני בעניין: "הֲנֵנִי אֲנֹכִי בָּא אֶל כִּנְיִי יִשְׂרָאֵל וְאֶמְרָתִי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אֲמַר אֱלֹהֵם" (ג,יג). מה שנראה במבט ראשון כשאלה טריוויאלית -- איך לקרוא לאלקים בזמן שמשו מדבר עליו לבני -- מהר מאוד מתגלה כבעיה יסודית: איך ניתן לתאר או להגדיר ישות אינסופית, שלא ניתנת להשוואה או ניגוד עם שום ישות אחרת? זאת מה שמודגשת ע"י התשובה הראשונה של ה': "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" (שם ד) -- טאוטולוגיה שהיא כמעט חסרת משמעות, אבל מדגימה את זה שקיומו של ה' היא מעבר למסגרת ההתייחסות של עולם הנבראים.

הפתרון הראשוני לבעיה זו יוצא בהמשך דברי ה' בסנה, והוא להבין את הקב"ה דרך יחסיו עם בני אדם: ה' מזהה את עצמו ע"י הקשר שלו עם האבות:

"וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל כִּנְיִי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם זֶה שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר" (שם,טו)

עשרת המכות וקריעת ים סוף מתייחסים למימד שני של ידיעת ה', דהיינו שה' שולט בעולמו ומתערב בו בצורה אקטיבית.

אולם אחרי האירועים הדרמטיים הללו, הבעיה של ידיעת ה' עוברת למודעות של נוכחות הקב"ה בחיינו יום יום, וזהו האתגר שעומד בפנינו בתחילת דרכם במדבר. אכן זוהי אחת ממטרות ההספקה הניסית של השליו והמן: "שְׁמַעְתִּי אֶת תְּהִלּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבַר אֱלֹהֵם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְפִּים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְלֹקָר תִּשְׁבְּעוּ לָחֶם וַיִּדְעֻם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם" (ח,יב). אבל למרות כל הניסים שמלוים אותם במסעם, בניי עדיין מתקשים להכיר שהכל בא מאת ה', עד

כדי כך שאחת מהתחנות שלהם במדבר – מסה ומריבה – מקבל את שמה "על ריב בני ישראל ועל נסתם את יהוה לאמר ה'יש יהוה בקרבנו אם אין" (טז,ז). מזוית זאת, אפשר לקרוא את הפתיחה של עשרת הדברות – "אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים" – כסוג של היכירות שניה: 'אולי שכחתם אותי, אבל נפגשנו פעם – אני זה שהוצאתי אתכם ממצרים'. מעמד הר סיני מהווה את המפגש הכי אינטימי עם הקב"ה שבני אדם רגילים מסוגלים לשרוד, אבל הנושא של ידיעת ה' מגיע לשיאו כשמשה רבנו שואף לרמת ידיעה אפילו יותר גבוהה: "וְעַתָּה אִם נָא מְצֹאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדְעֵנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֶדְעָךָ" (לג,יג).

ספר שמות מסתיים בשני עניינים – בניית המשכן ומצוות שבת -- שגם המטרה שלהם הוא להביא את בני לידיעת ה'. אצל המשכן כתוב: "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיטִי לָהֶם לְאֱלֹהִים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְּתוֹכְכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם" (כט,מה-מו). וככה גם מתואר מצוות שבת המופיעה מיד אחרי הציווים הקשורים למשכן: "אֲךָ אֶת שַׁבָּתִי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשְׁכֶם" (לא,יג). אבל לעומת הניסים של הספקת אוכל ומים במדבר, שאינם מצליחים להקנות לבני ידיעת ה' לטווח ארוך, שבת והמשכן מהווים פתרון ארוכת טווח: עוד לא נראה מקום במסעם במדבר שבני יביעו ספק אם ה' נמצא איתם. יש להציע שההבדל הוא שלעומת הניסים הקודמים שהיו כולם יד ה', ענייני שבת והמשכן דורשים את השתתפות בני ולכן מצליחים ליצור יחס אישי בין בני האדם לקב"ה. כפי שראינו, יחסים אלו מהווים הדרך הכי בסיסית בה אנו באים לידי ידיעת ה'.

זוהי גם הגדולה של שבת הגדול: לפי ה"סדר עולם", השבת לפני פסח מצרים היה היום בו לקחו עם ישראל את הבהמה לשמירה לקרבן פסח. זאת היתה הפעולה הראשונה שנדרשה מאת בני בתהליך הגאולה, ובזה כל יהודי התחיל לראות את האפשרות ליצור יחס אישי עם הקב"ה. בפני עצמו, מעשה זה היה חד פעמי וחולף, אבל אחרי שבני נכנסו לארץ ומצוות קרבן פסח נעשתה מצווה שנתית, היא הפכה להיות סימן היחס בין ה' לבני אדם. היהודי שמביא קרבן פסח שנה בשנה הוא זה שמסוגל להגיד: "בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (יג,ח).